

AZERBAIJAN SANATINDA RENK

Seyran KURBANOV*

Bilindiği gibi renk, eski zamanlardan beri insan hayatında önemli rol oynamış, onun manevi- kültürel, emosyonel (duygusal) ve psikolojik yaşam faaliyetinin ve bu sırada özellikle bedii faaliyetinin ayrılmaz bir parçasına çevrilmiştir.

Renk insan yaşamını güzelleştiren, onu daha cazip ve manalı eden, son derece önemli kılan öğelerden biridir. Eksi uygarlıklara özgü mimari abideler, çeşitli ulusların zengin giyim kültürleri, sanat eserleri, aynı zamanda dekoratif tatbiki sanatlar, ev eşyaları, emek aletleri vs. rengin toplum hayatında ne kadar büyük bir rol oynamasını kanıtlamaktadır. Uzmanlar aynı zamanda çeşitli renklerin insana olan psiko- fizyoloji etkisi üzerinde oldukça ilgi çekici bilgiler vermektedirler. Mesela bilim adamları mavi rengin insanı sakinleştirmesi ve onu tatmin edici bir etki göstermesini kaydediyorlar. Aynı zamanda kırmızı rengin son derece sıcak, aktif, faaliyetli bir karaktere sahip olması, insanı heyecanlandırması gibi özelliklerine de dikkat çekerler. Hatta renklerin bu özellikleri ile ilgili olarak bazen onların sembolik karakter olması bile mümkün olmuştur. Mesela, kırmızı renk inkılap, sevinç; siyah renk ise (Çinlilerde beyaz) matem simgesi olarak kabul olunmuştur.

Niderlant ressamı Keral Van Mander ise kaydediyordu ki, “renk insanı cesur veya korkak, çirkin veya güzel, kederli veya şen eder, renk birçok nesnelere küçültür veya yüceltir”. Renklerin bu özelliklerine göredir ki o birçok ünlü mütefekkir filozofun ve özellikle de sanat adamlarının dikkatini çekmiştir. Bu bakımdan Leonarda da Vinci'nin, Geothe'nin, Newton'un,, Delacroix'nin, Kandisk'nin ve başkalarının adlarını sıralamak mümkündür. Bu sırada, XII. Asırda Büyük Azerbaycan mütefekiri ve şairi Nizami Gencevi'nin adını da zikretmek mümkündür. Özellikle onun ünlü “Yedi Güzel” adlı eserinde, güzellerin her birini yedi rengin simgesi gibi göstermesi dikkat çeker.

Renk bütün bu sıraladığımız özelliklerine, toplumsal hayatta oynadığı önemli role rağmen sanatta, onun çeşitli dallarında geniş bir şekilde kullanılır. Resim, halı-kilim, dekoratif tatbiki el sanatlarında, aynı zamanda mimarlık abidelerinde bile eşsiz bir rol oynamaktadır. Azerbaycan bedii (Sanatsal) kültüründe de bu söylediklerimizin en güzel örneklerini bulabiliriz. Mesela, Azerbaycan'ın minyatür

* Azerbaycan İlimler Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü Görevlisi.

sanatına müracaat edelim. Bu sanatı genelde renk olmadan tasavvur bile etmek imkansızdır. Bu alanda en çok ün kazanmış Tebriz minyatür mektebi özellikle ayrılıyordu. Şiire, şartlı- dekoratif imgesel özellikleri geliştiren bu minyatür kültürü, aynı zamanda renk tonları ile oldukça zengin idi.

Azərbaycan minyatür ustaları rengarenk ve zengin renk tonlarından ustalıklı ve yerinde istifadə edərək seyircilərə böyük və emosyonel estetik etki göstərəbilirdi. Minyatürler sanki renklərdə ifadə olunmuş ezgilər gəbi şiir və peomaların mısralarına refekatçılıq edər, kəndi zəngin rənk paleti ilə aynı zamanda zəngin müzik assosiasiyarlı(çağrışımları) meydana gətirəbilirdilər.

Tebriz rəssamlarının icrasında (Behzat, Ağa Mirek, Sultan Muhammed, Mir Seyyid Ali vs.) minyatür sanatı bir türlü hayatın rengarenkliyini ifadə edəbilən rənkler senfonisine çevrilmiş oluyor. Bu "senfoniyyə" sözlə ifadə etməkdə zorluk çəkilir. Onu "işitmək", daha doğrusu görmək gəreker.

Azərbaycan'ın dekoratif tətbiqi sanatlarının ən önəmli sahəsi olan halıcılıq sanatında da rənk özəlliklə böyük önəm taşımaktadır. Azərbaycan halıları için genelde 12 rənk və onların çeşitli tonlarını bile içərən zəngin rənk tonlarının bedii ifadəsi özəlliklə karakterdir. Azərbaycan halılarının rənk özəlliyi çeşitli bölgələrdə tarih süreci meydana gələn, oluşan yerel bedii gələnelərə bağlıdır. Gazah və gence halıları armonikliyi və parlak rənkleri ilə ayrılırlar. Bu tür halıların mərkəz alanının tonları parlak kırmızı, mavi və ya yeşil rənklerde olur və onun üzərində adətə böyük geometrik bir şəkildə olan rozaslar yerləşirilmişdir. Şirvan-Guba halı grubu için isə yumuşak rənk uyumluluğu, geometrik və bitki motiflərindən oluşan, aynı zamanda kuşların və hayvanların stilizə edilmiş zəngin desenlərin bulunması özəlliklə karakteriktir.

Garabağ halılarında isə mərkəzi alan və bordür, kənarlar əsasən zəngin və sık bir şəkildə kullanılmış rənklerle süslənmiş bir bəhçeyi andırmaktadır.

Günümüze kadar ulaşmış ən eski halılardan olan "Şeyh Neff" (1539) kəndi mükəmmel bir kompozisyon, mantıksal süsləmələri və zəngin rənk tonları ilə ayrılır.

Azərbaycan'ın eski mimarlığında da inşaat malzəmələrinin rənklerinden orijinal bir şəkildə istifadə olunmanın şahidi oluyoruz. Məsələ Kum köyündə bulunmuş bazilikdə (fəsələğəndə) mavi və koyu yeşil çay taşından böyük bir ustalıklı istifadə olunmasını görmək mümkündür.

Ortaçağ mimarlığında rənk(daha çok firuze, bəzən isə diğər rənk tonlarından) kırmızı rənkli yanmış tuğlalardan geniş bir şəkildə istifadə edilmişdir. Bunun ən güzel örneği olarak Pirsat çayındaki (XIII. asr) Haner'in, aynı zamanda Meraga'daki Gunbad anıt məzarını (1147-48) göstərmək mümkündür.

Mimar Acemi tarafından yapılmış Mumine Hatur türbesi de renklerin bedii çözümüne göre ayrılır. Burada kırmızı rengin nüanslarından (diorit temel, tuğla döşeme) ve firuze renginden başarıyla istifade olunmuştur.

XIII-XVII. asırlarda Azerbaycan mimarlığında yeni süsleme malzemelerinden ve ilk önce oldukça yaygın olan çok renkli mimarlık seramiğinden istifade olunurdu. Bunun neticesinde binaların renk özellikleri de değişir, eski bir tonlu ciddi binaların yerini çok renkli göze degen binalar tutmağa başlar.

XVIII. asırda interyerlerin süslendirilmesinde bazen şebekeden (vitraj), parlak ve rengarenk renkli çamlardan oluşan yazılardan (Şeki hanlarının sayarı, (1797) ustalıkla istifade olunurdu. Çağdaşları Bakihanov ailesine ait evin esas odalarının duvarlarını süsleyen yağlı boya ve altın tozu ile yapılmış tarihi şekillerin mevcudluğu hakkında ilgi çekici bilgiler vermişlerdir.

Çağımızda da Azerbaycan'da eskilerde olduğu gibi renk mimari binaların ve imgelerin meydana getirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Çağdaş Azerbaycan mimarlarının birçok eserleri bunu kanıtlayabilir.

Rengin sanatta oynadığı önemli rolü biz Azerbaycan'ın en eski dekoratif tatbiki sanatlarında özellikle de renk tonlarına göre son derece zengin ve sık sık değişen yazılarla süslenmiş seramik mamülatlarda da izleyebiliriz (M.Ö. II-I binyıllar). Eski mamülatlara (M.Ö.II. bin yıllığın ortaları) özgü kırmızı alandaki siyah resimlerin yerini sarımtrak-ohra renkli tondaki kırmızı- boz resimler almağa başlar. Daha sonraları (M.Ö.II.bin yıllığın ikinci yarısı) çok renkli seramiğin meydana gelmesinin şahidi oluyoruz.

Artık Azerbaycan'da ilk ortaçağ döneminde bile sanatsal bir seramik mektebinin oluşumundan söz etmek mümkün idi.

Mükemmel ve zarif biçimi ile ayrılan derin fincanlar, özellikle büyük ilgi doğurmaktadır. Adeta bu tür eşyalarda yeşil, sarı ve zeytin renkleri çoğunluk teşkil eder. Buradaki resimlerde aynı zamanda, bazen kırmızı tuğla renklerden istifade olunmuştur.

Bakü etrafındaki kazılarda bulunmuş seramik mamülatlar, parlaklığı, renkliliği ile farkedilir. Beylakan'dan olan mamülatlar ise tonların temizliği ve koloritin cazibeliği ile dikkat çeker.

Ressamlık hiçbir sanat türüne müyesser olmayan bir seviyede gördüğümüz her bir şeyi gerçeklikte olduğu gibi yansıtabilir. Ressamlıkta mekansız bir renk alemine dahil olur, güneşe tabi olan yaklaşık 40.000 renk tonları burada insan ve sanatın hizmetine verilmiş olması ise bir gerçektir.

Ressamlık, renk sanatı olup, varlığın renkliliğini özellikle emosyonel (duygusal) bir şekilde ifade etme imkanına sahiptir.

Azerbaycan'ın çağdaş ressamaları milli kolorit (renk) geleneklerine ve dünya tasviri sanat tecrübesine dayanarak renklerden oldukça başarıyla istifade ediyor, çağdaşlarının tiplerini, onların psikolojik alemini, aynı zamanda tabiatın çeşitli özelliklerini büyük bir profesyonellikle yansıtabiliyorlar. Onların eserlerinde alem kendi bütün rengarenkliği ile birlikte canlanmaktadır. Bu bakımdan geniş seyirci kitlelerinin, böylece de tanınmış uzmanların sevgisini kazanmış ünlü ressamlarımızdan Mikayil Abdullayev'i, Settar Behlülzade'yi, Tahir Salahov'u, Toğrul Nerimanbeyov'u ve başkalarını göstermek mümkündür. Unutmamak gerekir ki ram edilmiş, bedii şahsiyet alemine aktarılmış renk mucizeler yaratıyor. Mesela S. Behlülzade'nin tablolarında- şarkılarında o zarif lirik (duygusal), hafif bir şekilde forma çevrilir. T. Salahov'un portrelerinde keskin ve mütevazi, M. Abdullayev'in Hindistan dizisinde rengarenkliği ile alevleniyor. T. Nerimanbegov'un tablolarında ise tezatlarla, zıtlıklarla dolu renkler dünyasına çevrilmiş oluyor. Rengin bedii yaratıcılık açısından büyük maharetle istifade olunmasına ait daha birçok güzel örnek vermek mümkündür.

Renk önemli bir bedii vasıta gibi diğer sanat türlerinde de aktif bir şekilde istifade olunmaktadır. Mesela tiyatrodaki, sinemada ve rengin bedii yaratıcılık alanında istifade olunmasının özelliklerinin açıklanması ile ilgili sorular bundan sonra da sanatçıların, sanatşinasların dikkat merkezinde olacağına inanıyoruz. Bununla bile yukarıda getirdiğimiz örnekler (tabii ki, onların sayılarını artırmak da olurdu), bir daha rengin sanatsal faaliyeti, bu sırada Azerbaycan sanatında ne kadar da büyük ve eşsiz bir rol oynadığını kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

Akhundov D. A. Arhitektura drevnego I rannes- srednevekovogo Azerbaydjana, Baku, Azer neşr, 1986.

Efendi R., Azerbaycan Dekoratif-Tatbiki Sanatlar, Baku, Işık, 1976.

Efendi R., Efendi T. Azerbaycan Bezek Sanatı, Erzurum 1997.

Güner İnan, Türk Minyatür Sanatı, Ankara, 1995.

J.Honsego, The 19 th century Persian carpet boom. "Oriental Art", 1973, vol XIX, No: 2

Kerimov L. Azerbaydjanskiy Kovyor. T.İ. Baku, Elm., 1961.

Kurbanov B. İskusstvo Azerbaydjana za rumejom, Baku, Işık, 1984.

W. von Bode, Autigue rugs From the Near East, London, 1970.

UZUN HAVALARIMIZDAN BOZLAK VE USTALARI

Yavuz ŞEN*

Cabit AKSU**

Ortak görtüşe göre "bozulamak" kelimesinden gelen ve kelime anlamı acı acı feryat etmek olan bozlak daha çok Orta Anadolu, Orta Toroslar, Çukurova'nın Toroslara bakan kesimlerinde icra edilen bir uzunhava türüdür.

Bozlaklar, Türk milletinin asırlar boyu yaşamış olduğu ve yaşamaya devam ettiği dini, coğrafi, edebi, sosyal ve kültürel olayların etkileri sonucunda büyük bir olasılıkla Asya'da doğmuş, Türk göçleri ile Anadolu'ya gelmiş burada yayılmış ve özellikle Orta Anadolu'nun çeşitli yörelerinde güçlü bir kişilik kazanarak geniş insan kitlelerinin ortak zevki olmuştur.

Başta Türkmenler olmak üzere bazı Türk boyları arasında doğan bu köklü gelenek, daha sonraları özellikle, tarihin çeşitli dönemlerinde, Doğu Türkistan, Afganistan, İran ve Türkiye sınırlarında rastlanan ve kelime anlamı yer yer "Veli, Sofu, Derviş, Meczup, Divane, vd." olan Abdal'lar tarafından hayatlarının önemli bir parçası olarak yaşatılmış ve günümüze kadar getirilmiştir.

Özlerinde göçebelik olan Abdal'lar Türk kültürünü öylesine benimsemişlerdir ki, büyük saygı ve sevgi duydukları Türk kültürel birikimlerini (destan, türkü, mani vb.) çok içten seyerek söylemekte ve kuşaklar boyu devam ettirmektedirler.

Özellikle Ankara'nın Keskin kazası ile Kırıkkale ve Kırşehir yörelerinde yaşayan Abdal'lar yüzyıllar boyunca sevgi dolu, inançlı yürekleri ile bozlak geleneğine sınıksız sarılmışlar, bu geleneğe omuz vererek, yaşadıkları bu bölgenin, bozlağın merkezi olmasını sağlamışlardır.

Bozlakların konularını başta yiğitlik ve kahramanlık olmak üzere aşk, sevgili, hasret konuları teşkil eder. Dizeler çoğunlukla 11'li ve 14'lü hecelerdir. Sözler anonim olabildiği gibi çeşitli saz ozanlarına da ait olabilirler. Vurguladıkları konulara göre birkaç türü vardır. Yiğitleme, güzelleme, yanık, ağırlama, ve kerem bozlağı gibi adlar alırlar. Çoğunlukla erkeklere özgü seslendirilen bozlakların ses genişliklerinin 8-12 bazen de iki 8'li ses içerisinde olduğu görülür. Bozlaklar bu ses

* Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bilimleri Bölümü.

** Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bilimleri Bölümü.

¹ Parlak, Erol, İ.T.Ü.T.M. Devlet Konservatuarı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.8-13